

**AVANTAJELE UTILIZĂRII PRINCIPIILOR FILOZOOFICE
ÎN CERCETAREA FAPTELOR DE LIMBĂ /
THE ADVANTAGES OF USING PHILOSOPHICAL PRINCIPLES
IN RESEARCHING LANGUAGE FACTS**

Angela SAJIN

Ph.D. Student

(Cooperative-Commercial University of Moldova)

angela.sajin@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-6414-5650>

Vasile BOTNARCIUC

Professor, Ph.D.

(Cooperative-Commercial University of Moldova)

vbotnarcu@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-3720-5769>

Ion ETCU

Professor, Ph.D.

(Cooperative-Commercial University of Moldova)

ion.etcu@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0003-1400-3309>

Abstract

This happened with few exceptions hold, that philosophy has not enjoyed the attention to linguistics. The statement refers particularly to the field of linguistics, represented by grammar.

That is because of the process of accumulation and definitive description of the empirical linguistics, it means the concrete facts which have not yet reached the saturation state necessary to leave the level of perfection and to engage in it's own research as Eugen Coșeriu said, referring only to the situation in the Romanian language and not only: "Apparently, out of an autonomy desire, poorly understood, many linguistics considered philosophy as vain and useless exercise".

But there is another point of view that share and we can't do any scientific research without governed by a set of gnoseology principles. Such principles are necessary since they are the guiding rules for any researcher who is forced to take care of them in their activity. If these principles are especially ignored epistemological chances and empirizm possibilities obvious increase. In fact, epistemological principles are necessary and the serious and honest scientist is forced always to report the investigation and practical ideas, in order to keep right and follow the right way, also the appropriate methods of research in finding out and uncovering the applied truth of the subject of his research.

Keywords: gnostic, words combination, lexeme, language, structural model, emic level, ethic level, notion, ontic, synthesis, system, systemic

Rezumat

Așa s-a creat situația că postulatele de bază ale filosofiei ca știință generală despre realitate nu s-au bucurat de o reflectare cuvenită în cercetările de lingvistică. Aserțiunea dată se referă, în special, la gramatică.

Situația în cauză s-a creat din lipsa unei descrieri definitive a lingvisticii empirice, când faptele concrete de limbă au fost doar acumulate și nu descrise profund. În această ordine de idei, Eugen Coșeriu subliniază, referindu-se atât la limba română, cât și la alte limbi: „Se pare că, dintr-o dorință de autonomie prost înțeleasă, mulți lingviști considerau filosofia ca un exercițiu zadarnic și inutil”.

Dar, în acest sens, există și un alt punct de vedere, la care ne alăturăm și noi: nu putem face o cercetare științifică fără ca să nu fim ghidați de un set de principii gnoseologice. Aceste principii sunt necesare chiar investigării, deoarece ele sunt niște reguli de bază pentru orice cercetător, de care acesta trebuie să țină seama în activitatea sa. Dacă însă aceste principii sunt ignorate, suferă conturul epistemologic și cel empiric al cercetării. De fapt, respectarea principiilor epistemologice este un fapt absolut necesar unei cercetări, iată de ce orice om de știință serios și onest este obligat de a-și pune în acord una cu alta atât principiile teoretice de investigare, cât și cele practice, pentru a păstra corectitudine în cercetare.

Cuvinte-cheie: gnostic, îmbinare de cuvinte, lexem, limbă, model structural, nivel emic, nivel etic, noțiune, ontic, sinteză, sistem, systemic

Așa s-a întâmplat că filozofia, cu puține excepții, nu s-a prea bucurat de atenția lingviștilor. Afirmatia se referă, mai ales, la domeniul lingvisticii, reprezentat de gramatică. O fi de vină faptul că încă nu s-a încheiat definitiv procesul de acumulare și descriere a faptelor concrete, adică *lingvistica empirică* nu a atins încă starea de saturație necesară pentru a putea părăsi nivelul *prereflecției* și a se angaja în cercetarea propriei sale specificități, ori o fi având dreptate Eugen Coșeriu, când afirma, referindu-se doar la starea de lucruri din lingvistica românească: „După cât se pare, dintr-o dorință de autonomie rău înțeleasă mulți lingviști continuă să considere filozofia ca pe un exercițiu zadarnic și inutil” (Coșeriu, 2000, pp. 25-26), deocamdată e greu de spus. Dar ceea ce se știe cu certitudine este că prima încercare de a reconsidera unele teze ale gramaticii tradiționale, pornindu-se de la fundamentarea lor filozofică, s-a înfăptuit încă în 1966, odată cu publicarea lucrării monografice „Propoziția nominativă. Caracteristici gramaticale”, semnată de cercetătorul Ion Ețcu. Merită reținută afirmația făcută aici potrivit căreia în sintaxologia românească se recunoștea doar existența unui „singur model structural și anume – propoziția bimembră, pe baza căruia se făceau generalizări largi, ce pretindeau a caracteriza întreaga structură sintactică a limbii noastre” (Ețcu, 1966, p. 44).

Pentru a depăși această stare de lucruri, „fără a diminua rolul logicii formale în relevarea esenței și specificului multor fenomene lingvistice”, se cere ca analiza științifică a structurii sintactice în toată complexitatea ei să se facă doar pe baza logicii dialectice, care se ocupă cu cercetarea legilor fundamentale, ce guvernează realitatea obiectivă luată în ansamblu” (*ibidem*, p. 83).

În felul acesta și-au început principiile gnoseologice marșul lor anevoios în domeniul cercetării faptelor de sintaxă românească. Primele rezultate, obținute pe baza unei abordări netradiționale a problemelor tradiționale, au fost surprinzătoare prin noutatea și prin logica expunerii. Deși au fost luate

în discuție conținutul și sfera de aplicare a noțiunilor de *propoziție*, *subiect*, *predicat*, *parte principală* și *parte secundară de propoziție*, *predicație*, *modalitate*, *timp*, *persoană*, *propoziție bimembră* și *propoziție monomembră*, *completă* și *necompletă*, *verbală* și *nominală*, nici una dintre sugestiile propuse, nu numai că nu a fost acceptată ca soluție pentru fortificarea fundamentului sintaxologiei clasice, măcinat de contradicții, ci lucrarea în întregime a trecut aproape neobservată. Cu toate acestea, sintaxologul Ion Ețcu n-a disperat și și-a continuat cercetarea fenomenelor sintactice pe baza legilor și principiilor gnoseologice, care s-a încheiat cu publicarea unei suite de articole în revista Institutului de Limbă și Literatură al AȘM.

Rezultatele obținute s-au dovedit a fi pe măsura așteptărilor: s-a demonstrat necesitatea adoptării a doi termeni distincți ca volum și sferă de utilizare – *enunț* pentru denumirea unităților de comunicare concrete, adică a entităților ontice, și *propoziție* pentru denumirea esenței enunțurilor, a abstracției științifice, existente doar în mintea cercetătorului, adică a entităților gnostice. În urma reducerii numărului nelimitat de enunțuri concrete, sesizabile cu organele de simț, a generalizării și abstractizării, s-a obținut un număr limitat de propoziții (*subiect + predicat*, *subiect + predicat + atribut*, *subiect + predicat + complement direct*, *subiect + predicat + complement indirect*, *subiect + predicat + circumstanțial de timp*, *subiect + predicat + circumstanțial de loc* etc.), care se prezintă ca niște sisteme, entități dialectice, unități invariante ce dispun de un conținut abstract și de forme abstracte. S-a dezvăluit specificul fiecărei propoziții atât sub aspectul elementelor constitutive, cât și sub aspectul legăturii dintre aceste elemente. Analiza detaliată a raporturilor dintre elementele constitutive ale propozițiilor – sistem, dintre propozițiile-sistem și celelalte părți ale propozițiilor, părți asistemice sau secundare, precum și raporturile dintre propoziții, ca unități structurale ale sintaxologiei, i-au permis autorului să dezvăluie particularitățile sintagmatice și paradigmatică ale propozițiilor. Dintre mulțimea de concluzii cu care se încheie această suită de articole vom reproduce doar una singură: „pe baza raporturilor sintagmatice sistemice iau naștere unitățile de bază ale sintaxei limbii (adică ale sintaxologiei) – sistemele propoziționale: SP, SPC_d, SPA, SPC_{ag}, SPCC_v, SPCC_v, SPC_{ind}, SPC_dCC_v, SPC_dC_{ind}, iar pe baza raporturilor sintagmatice unilaterale, extrasistemice iau naștere variantele propozițiilor dezvoltate: SP+(CC_v, CC_v, CC_v, CC_m, CC_s), SPC_d+(CC_v, CC_v, CC_v, CC_m, CC_v, CC_{inst}, C_{ind}) ș.a.m.d.” (LLM, 1976, p. 39).

Ulterior această concepție a fost îmbrățișată și susținută și de alți cercetători. Printre primii susținători s-au manifestat savanții S. Berejan și Al. Dârul, acest interes l-au demonstrat public pentru prima dată în 1976, la conferința Unională de la Bălți, când a fost prezentată comunicarea colectivă „Rolul gramaticii în formarea unei reprezentări științifice a sistemului limbii”. Concepută ca un manifest metodologic, care trebuia să contribuie la scoaterea gramaticii clasice din încorsetarea în care se zbătea neputincioasă ani în șir, fără a izbuti să modifice cât de cât statul ei de tributară docilă a logicii for-

male, cei trei semnatari ai studiului ofereau specialiștilor sintaxologi un model de depășire a situației confuze în domeniul gramaticii clasice, formulând răspunsuri clare și bine argumentate, în temei, la trei întrebări principale:

- 1) De ce lingvistul are stringentă nevoie de filozofie?
- 2) Cum trebuie să decurgă fundamentarea gnoseologică a cercetărilor lingvistice?
- 3) La ce rezultate ne putem aștepta în urma aplicării legilor fundamentale și a principiilor gnoseologice la cercetarea fenomenelor de limbă?

Să încercăm să reproducem succint răspunsurile la întrebările menționate. La o examinare atentă, subliniază autorii articolului, în gramatica clasică cu diversitatea ei de teorii particulare pot fi descoperite urme ale diferitelor curente filozofice, dar e greu să descoperi o teorie concepută în întregime pe baza aplicării conștiente și consecvente a legilor și categoriilor fundamentale ale filozofiei, demonstrându-se elocvent care ar fi rațiunea unui demers filozofic: una e când filozofia își croiește drum în mod spontan și cu totul alta este când cercetătorul se înarmează conștient cu această busolă de nădejde, care îl ajută să determine, cu încredere și fără pierdere zadarnică de energie, calea ce duce drept spre atingerea scopului, spre cunoașterea adevărului. Convingerea aceasta cei trei savanți o dublează cu convingerea unor corifei ai științei mondiale. Primul lor aliat pe această cale este Albert Einstein, care sublinia că „știința fără teoria cunoașterii (în măsură în care lucrul acesta, îndeobște, ar putea fi admis) devine primitivă și confuză”. O opinie similară a formulat un alt mare fizician german, Max Born, laureat al premiului Nobel: „orice savant-naturalist [...] este profund convins că munca lui se împletește în modul cel mai strâns cu filozofia și că fără o cunoaștere serioasă a literaturii filozofice munca lui va fi zadarnică. De această idee m-am condus eu însumi, străduindu-mă să le-o inspir elevilor mei ca să-i fac capabili să analizeze critic conceptele și sistemele recunoscute deja, să le găsească defectele și să le depășească cu ajutorul unor noi concepte, după cum ne-a învățat Einstein”. Și pentru a o încheia cu justificările și temeinicele argumentări, cercetătorii S. Berejan, I. Ețcu și Al. Dârul invocă personalitatea unui renumit savant rus, V. A. Mihelson, care descria în felul următor viitorul unui fizician certat cu filozofia: „un fizician care nu dorește să rămână în rolul de salahor științific, care doar adună fapte, trebuie să fie totodată și filozof” (Бережан и Етцу / Berejan și Ețcu, 1982, p. 22).

Afară de lipsa unei temeinice fundamentări filozofice, stagnarea teoriei gramaticale era pusă, în comunicare, pe seama discrepantei dintre procesul de instruire, foarte puțin predispus la schimbări, și știință, care se află în veșnică mișcare. Pentru a face cât mai evident pericolul tănuț în această discrepanță, autorii studiului fac apel la autoritatea fizicianului de renume mondial Louis de Broglie, care considera că nu-i nimic mai opus științei decât funcția de predare, deoarece „predarea, prin esența sa, are vocația dogmatismului, străduindu-se să-i dea o formă definitivă, împietrită stării în

care se află cunoștințele noastre, stare, în realitate, totdeauna temporară”. Dar, continuă de Brogle, „predarea te obligă mereu să alegi între două puncte de vedere opuse. Iar această alegere e necesar s-o faci public și, când ea e făcută, e necesar un anumit efort ca să te contrazici pe tine însuși, punând la îndoială opiniile tale de altădată; dar în unele cazuri, progresul științei se obține anume cu un așa preț”. Și cu toate acestea, își încheie raționamentele de Brogle, „cercetarea și predarea sunt aproape de nedespărțit și, de cele mai dese ori, sufăr din cauza izolării reciproce. Cercetarea alimentează predarea, iar predarea e necesară ca forța științei să treacă de la generația precedentă la generația următoare, consolidează cercetarea” (*ibidem*, p. 21).

Un lucru destul de important au căutat să remarce savanții S. Berejan, I. Ețcu și Al. Dârul în acest studiu și anume: „filozoficarea” lingvisticii nu înseamnă în nici un caz înlocuirea metodelor particulare de cercetare a faptelor de limbă cu cele filozofice. Delimitarea obligatorie a celor două trepte ale cunoașterii științifice - *empirică* și *teoretică* - preconizate de teoria cunoașterii în cazul aplicării ei la gramatică, precum și la limbă, în genere, ar trebui să urmeze următoarea cale: de la concret, de la fenomen (pe calea contemplării vii, a observării faptelor și a fenomenelor de limbă) se va trece la identificarea generalului, adică a esenței (pe calea gândirii abstracte, reducând concretul imens la abstractul limitat și formând noțiuni științifice), iar apoi abstracțiile științifice deduse se aplică din nou la substanța vie a limbii și anume la vorbire sau la text în vederea unei studieri a lor mai profunde și mai complete. În felul acesta, gramatica, făcând uz de noțiuni și categorii științifice, are de a face cu o materie verbală concretă. Doar se știe că, în limbă, ca entitate ontică nu există nici *substantive*, nici *verbe*, nici *părți de vorbire*, nici *cazuri*, nici *moduri*, nici *aspecte*, cu care s-ar putea spune că operează gramatica ca știință. Acestea toate sunt doar *abstracții științifice*, adică *categorii gnostice*, cu ajutorul cărora și este cercetată mai profund și mai deplin anume realitatea ontică - limba, structura ei gramaticală.

Implicarea legilor și principiilor gnoseologice în cercetarea faptelor de limbă ar urma să aibă drept rezultat, în primul rând, delimitarea clară a obiectului de studiu (planul ontic) de știința despre acest obiect (planul gnostic), delimitare care nu numai că nu întotdeauna se face, ci uneori chiar se ignorează cu desăvârșire, iar în al doilea rând, efectuarea unei serii întregi de alte delimitări științifice sunt absolut necesare, deoarece ascensiunea științei, în genere, e legată de procesul dihotomizării. Lingvistica, de exemplu, e de neconceput astăzi fără asemenea dihotomii ca: *limbă* și *vorbire*, *sincronie* și *diacronie*, *substanță* și *structură*, *planul expresiei* și *planul conținutului*, *paradigmatică* și *sintagmatică*, *nivelul etic* și *nivelul emic*, *lingvistica emițătorului* și *lingvistica receptorului*, *limbă* și *metalimbă*.

În continuare, vom remarca un alt studiu semnat de cercetătorii S. Berejan și I. Ețcu, intitulat „Interpretarea gramaticii în lumina unor noțiuni filozofice și științifice fundamentale”, studiu care a fost prezentat în cadrul unei confe-

rințe internaționale, care s-a desfășurat în 1982 tot la Bălți. Și de data aceasta, cei doi cercetători și-au demonstrat convingerea fermă că deficiențele de ordin metodologic, precum și folosirea nechibzuită a categoriilor filozofice și științifice generale la interpretarea faptelor de limbă, dau naștere la greșeli regretabile. Referindu-se la principiul dihotomizării, S. Berejan și I. Ețcu au atras atenția că F. de Saussure e primul lingvist al sec. al XX-lea care a aplicat, ce e drept, spontan și inconștient, legea dialectică a dedublării unicolui și cunoașterii părților lui contrare. La una dintre aceste dihotomii – *limbă - vorbire* – apelează foarte des lingviștii ce țin de diferite orientări lingvistice și metodologice. După o serie de raționamente bine ordonate, urmează concluzia că *în lumina legii mai sus menționate* „vorbirea în toate formele existenței sale, reprezentând o entitate care poate fi sesizată cu organele de simț, constituie începutul cunoașterii lingvistice”. În urma comparării și clasificării faptelor de vorbire, a analizei și abstractizării de particular și individual, generalizând și sintetizând, pas cu pas, pătrundem în interiorul faptelor de vorbire și identificăm *generalul abstract și rațional* care constituie esența lor. Limba ca entitate esențială de acum nu mai este sesizată cu organele de simț, ci se află în întregime în competența rațiunii noastre.

Deseori, „lingviștii care recunosc dihotomia limbă-vorbire [...] nu-și dau osteneala să clarifice ce obligațiuni impun folosirea acestor categorii [...] comit substituirea nejustificată a noțiunilor, în particular, a generalului abstract, rațional prin generalul concret, senzorial. Anume ca rezultat al unei asemenea substituiri a noțiunilor *parte de vorbire, propoziție, parte de propoziție* ș.a. în literatura lingvistică sunt tratate când ca unități ale vorbirii, când ca unități ale limbii, în ambele cazuri opiniile cercetătorilor nefiind o concluzie logică din aplicarea legii dialectice privind dedublarea unicolui” (*RLSL*, 2003, p. 45).

Altă greșeală regretabilă, semnalată de S. Berejan și I. Ețcu, se referă la absolutizarea subiectului și predicatului ca unicele părți principale ale propoziției. „E greu să-ți imaginezi că pentru reproducerea verbală a celor mai diverse situații extraglotice limba omenească a elaborat doar un tip de propoziție standard – propoziția bimembră. Și dacă e adevărat că subiectul și predicatul sunt părți principale de aceea că prezența lor este necesară și suficientă pentru formarea unei unități funcționale întregi și independente, atunci și raționamentul invers trebuie considerat adevărat: orice parte de propoziție a cărei prezență este necesară pentru integritatea și independența propoziției este parte principală” (*ibidem*, p. 46).

Cauza stării de lucruri în lingvistica teoretică când se confundă planul ontic cu cel gnostic „trebuie căutată, probabil, în fundamentarea filozofică insuficientă a investigațiilor lingvistice, a concepțiilor promovate, a noilor idei preconizate, în special de tinerii cercetători, în procesul studierii limbilor istorice, în ignorarea, în mare parte inconștientă, a tezelor primordiale ale teoriei cunoașterii, în general, și a cunoașterii științifice, în special. Dacă cercetă-

torii lingviști, mai ales cei începători, ar apela mai des la sursele filozofice, la teoria cunoașterii științifice și la metodologia cercetării științifice, atât ei, cât și știința despre limbă, ar fi scutiți de incoerențe și contradicții flagrante, s-ar irosi mai puțin timp și s-ar depune mai puține eforturi în căutarea adevărilor obiective fără rătăcirii nedorite" (RLȘL, 2003, p. 67; sublinierea ne aparține).

Așadar, nu se poate face nici o cercetare științifică, fără ca aceasta să fie guvernată de o serie de principii gnoseologice. Atare principii sunt necesare, dat fiind faptul că ele reprezintă normele călăuzitoare pentru orice cercetător, care este obligat să țină seama de ele în activitatea sa. Dacă aceste principii epistemologice sunt ignorate intenționat, șansele și posibilitățile de empirism vădit cresc. Principiile epistemologice sunt, în fond, repere absolut necesare, la care cercetătorul științific, serios și onest, e obligat să-și raporteze în permanență ideile și activitatea de investigare practică, pentru a se putea menține și urma calea cea mai dreaptă, respectiv metodele adecvate de cercetare, în aflarea și descoperirea adevărului aplicat la obiectul cercetării sale.

Referințe

*** (1974). Conceptul de propoziție în lumina teoriei marxist-leniniste a cunoașterii. *Limba și literatura moldovenească*, 3, 4 (= Conceptul...).

*** (1976). Conceptul de propoziție în lumina teoriei marxist-leniniste a cunoașterii. *Limba și literatura moldovenească*, 1, 4 (= Conceptul...).

*** (1976). *Limba și literatura moldovenească*, 4 (= LLM, 1976).

*** (2003). *Revista de lingvistică și știință literară*, 1-2 (= RLȘL, 2003).

Coșeriu, E. (2000). *Lecții de lingvistică generală*. ARC.

Бережан, С.Г., Ецку, И. (1982). Осмысление грамматики языка в свете некоторых основополагающих филологических и общенаучных понятий. В: *Оптимизация грамматики в свете ленинской теории отражения* (с. 42-47) / Berezhan, S.G., Ecku, I. (1982). Osmyslenie grammatiki yazyka v svete nekotoryh osnovopolagayushih filolofskih i obshenauchnyh ponyatij. V: *Optimizaciya grammatiki v svete leninskoj teorii otrazheniya* (s. 42-47).

Еțcu, I. (1966). *Propoziția nominativă. Caracteristici gramaticale*. Tipografia centrală din Chișinău.